

utfört de båda arbetena, eller också ha vi i U 1039 att göra med en mycket skicklig imitator, som till den grad behärskar mästarens konst, att han självständigt kan genomföra de variationer, som krävas av utrymmet och stenyttans form, och därtill äger en fulländad teknik. Det senare alternativet förefaller föga sannolikt. Och det kan i varje fall icke gälla om ristaren Kjule, vars begränsade förmåga vi rätt väl känna genom hans signerade verk. Man torde sålunda utan större tvekan kunna uppföra A-sidan av U 1039 bland Öpirs verk.

B-sidans ornamentik har en betydligt enklare karaktär. Den saknar alldeles det liv och den djärvhet, som de animala detaljerna ge på A-sidan, och nöjer sig med bandslingor, lagda i åttformiga figurer. Men denna ornamentik känner man igen på en annan runsten inom socknen, U 1040. Ristningen på denna är avsevärt sämre i rent tekniskt avseende och visar stor osäkerhet i själva linjeföringen. Detta kan emellertid sammanhånga med att stenmaterialet är betydligt sämre. Det har varit svårare att åstadkomma en vacker ristning. Ristaren namnger sig i båda inskrifterna: **kiulin** i ristia i **runo** i **pas** U 1039, **kiuli rsti** U 1040. Samma ristarnamn möter på en tredje runsten i Tensta sn, U 1042: **kuli risti** **run**. Gemensamt för de tre inskrifterna är en osäkerhet i ljudbeteckningen. Sitt eget namn tecknar ristaren på tre olika sätt. Enligt J. G. Liljegren (*Runlära*, 1832, s. 117 not 6) är det »troligen ett binamn efter ett ställe Kjula». S. Bugge framhåller, att »der er andre Muligheder, f. Ex. at det er en Afledning af et til oldn. *kjóll*, Skib, svarende Ord»; han återger det därför *Kjulinn*. Enligt Brate skulle ristarens namn ha varit *Gylli* eller med diminutivändelse *Gyllin*; detta uppfattar han som kortnamn till *Gudhlef*, *-lek* o. dyl. (*Södermanlands runinskrifter*, s. 37). Denna tolkning förefaller emellertid mindre sannolik; inskrifternas **kiulin**, **kiuli** kan knappast återge ett *Gylli(n)*. Ett mansnamn **kiuli** finnes ytterligare i en uppländsk runinskrift, U 944, och i en sörmländsk, Sö 48, vid Stigtomta kyrka. Märkligt nog finnes i samma socken ett ortnamn *Kjulsta*, skrivet *Kyulæstum* 1369 (*Bidrag till Södermanlands äldre kulturhistoria* 7, 1889, nr 5), *Kiulastum* 1408 *SDns* 2, s. 74, *Kiulastum* 1409 ib. s. 224, i vilket ett mansnamn fsv. *Kiuli* synes ingå. Ett sådant namn torde sålunda få anses vara styrkt, om också sällsynt. Det kan vara kortnamn till det likaledes sällsynta namnet **kiulakr**, varom se Sö 339, U 287. Om sålunda *Kiuli* sannolikt är den riktiga namnformen, är väl **n** i Bräcksta-stenens **kiulin** ett överflödigt tillägg.

Sannolikt ha de båda ristarna, Öpir och Kjule, fått sitt uppdrag samtidigt. De ha vid arbetet måst taga hänsyn till varandra, då de skulle pryda var sin sida av stenen. Öpir var den långt mera produktive, med verksamhet över hela Attundaland och Tiundaland. Kjule var en lokal yrkesman, med endast ett par stycken kända arbeten. Det är då märkligt, att endast Kjule har signerat sin sida; Öpir har icke gjort det. Det är väl högst troligt, att Öpir har utfört de båda närbelägna arbetena, vid Bräcksta och vid Källslätt, samtidigt eller i varje fall kort tid efter varandra.

Överst på A-sidan finnes ett enkelt kors. Och längst ned begränsas ristningen med en repstav. Detta ornament förekommer på ett flertal uppländska runstenar, alldeles särskilt i norra Uppland: U 287, 887, 894, 907, 910, 919, 1047, 1051, 1057.

1040. Fasma, Tensta sn.

Pl. 66.

Litteratur: B 503, L 244, D 1: 230. J. Bureus, Fa 6 s. 126 n:r 77 (Caspar Cohl), Fa 5 n:r 379, Fa 1 s. 85; J. Rhezelius, Fa 10: 1 n:r 56, Fl 1 n:r 31; Ransakningarna 1667—84; J. Peringskiöld, Monumenta 2, bl. 79; R. Dybeck, Fornminnen i Tensta sn 1864 (ATA); E. Brate, Svenska runristare (1925), s. 49; J. Eriksson, Inventering av fornlämnningar i Tensta sn 1928 (ATA).

Äldre avbildningar: J. Rhezelius, teckningar (i Fa 10: 1 och Fl 1); J. Leitz och J. Hadorph, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta och B 503); Dybeck (D 1: 230).

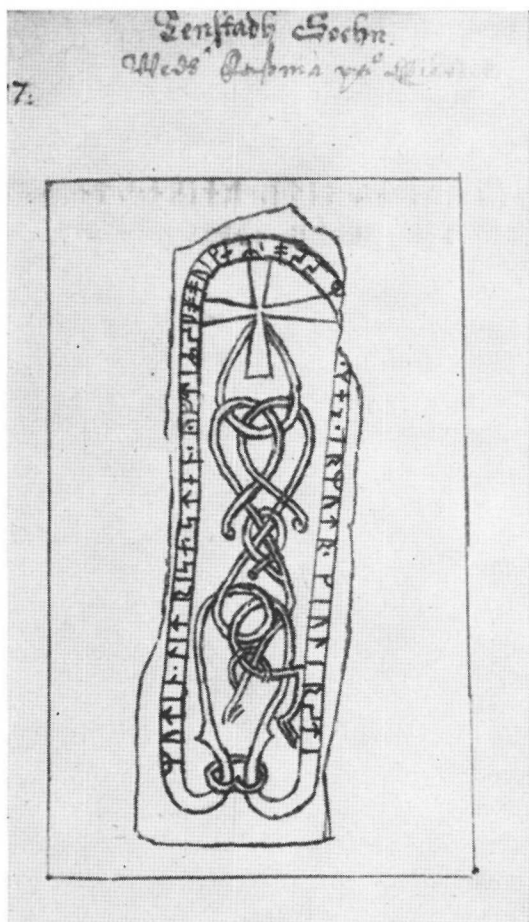

Fig. 251. U 1040. Fasma, Tensta sn.
Efter teckning av Rhezelius (F a 10: 1).

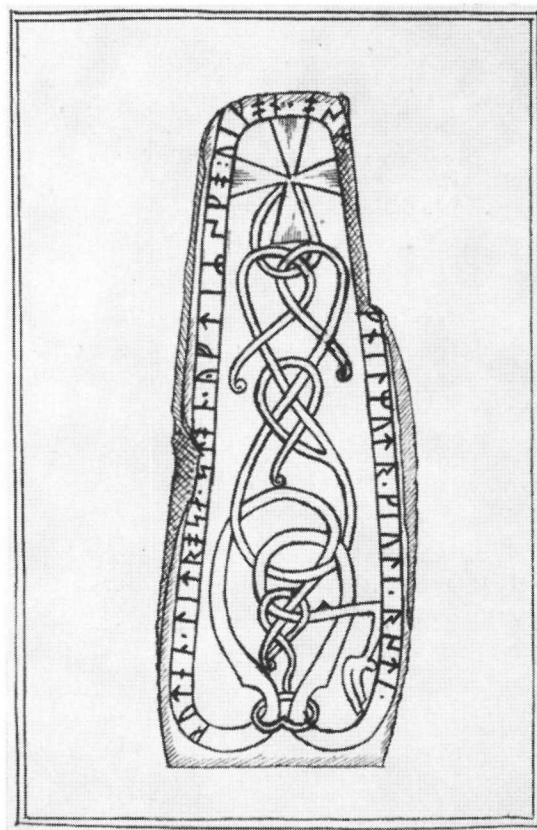

Fig. 252. U 1040. Fasma, Tensta sn.
Efter teckning av Rhezelius (F 11).

Runstenen står rest 250 m. VSV om Fasma huvudbyggnad, 5 m. SÖ om vägen Sätuna—Fasma. Ristningen är vänd mot N, d. v. s. mot vägen. Platsen är utmärkt på Geologiska kartbladet »Salsta».

Stenen var känd redan av Bureus. Platsen anges vara: »Wedh Fasma i Tenstadh S.» (F a 6), »Fasma» (F a 5), »Wedh Fasma på Giärdet» (F a 10: 1), »I een gärdzbacka widh Fasma» (F 11). — *Ransakningarna* (1677): »I Fasmegerdhet 2 st. Steenar hafvandes anseendhe af Runestenar, doch vthan skriffth.» Träsnittet i Peringskiölds *Monumenta* har påskriften »Fassma» (B 503 och L 244: »Fassma»). — R. Dybeck i förteckningen över fornminnen i Tensta 1864: »S om Fasma står en skadad runsten.» *Sveriges runurkunder* (s. å.): »Står vid vägen, som leder från Fasma vesterut till Sätuna i Björklunge socken.» Beskrivningen till Geologiska kartbladet »Salsta» (1871): »WSW från Fasma». Stenen blev ånyo rest år 1930.

Grå, grovkornig granit. Höjd (över nuv. markytan) 1,86 m., största bredd 0,67 m. Ytan är plan, men ganska skrovlig, med en mängd fördjupningar och i stenens höjdriktning gående refflor. Då ristningen därtill är grunt huggen, är läsningen ganska svår. I gynnsam belysning är dock inskriften tämligen läsbar.

Inskrift:

futan · lit · risa · stin · yftir · skouikon · osn - - - · ki - ilmutr · kiuli · rsti
 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50

futan let ræisa stein æftir sik kvikvan ... Kætilmundr. Kiuli(?) risti.

»futan lät resa stenen efter sig medan han levde ... Kättilmund. Kjule(?) ristade.»

Till läsningen: Intet sk vid inskriftens början och slut. Nedre bst i 1 **f** är något svagare än den övre; **f** är dock mycket sannolikt. Det är första runan. 2 **u** är tydligt. 3 **t** är säkert; icke **l**. V. bst är lika tydlig som h. Bst i 4 **a** svag, men sannolik. Man torde böra räkna med **a** eller **i**, det förra sannolikast. 5 **n** är säkert. Intet sk efter 8 **t** och 16 **n**. 10 **i** är icke stunget och har ingen bst. 12 **a**, icke **o**. 15 **i**, knappast **o**, fastän gropar finnas omkring hst, sannolikt naturliga. 17 **y** är säkert stunget, med ett kort streck. Bst i 18 **f** äro svaga. Alla runorna i 22—29 **skouikon** äro fullt säkra. 31 **s** är grunt och osäkert. R. 33 har möjligen en **a**-bst. Övre delen av hst är borta, liksom följande runor. Övre delen av r. 37 är borta. 43 **r** är svagt, men säkert. 44—48 **kiuli** är svagt, men sannolikt. 52 **i** är säkert, icke **u**. En naturlig skrovlighet har förlett Dybeck att läsa ett uppoch nedvänt **u**.

Caspar Cohl (F a 6): **mutin · lit · risa · sten · yftir · sko : uikar · osm ... kailmutr · kiuli · rsti** · — Rhezelius, F a 10: 1 har samma läsning. F l 1: **kuten · lit · rosa · sten · yftir · sko : uikon + osm ... knilmutr · kiuli · risti** · — Hadorph och Leitz (B 503): **kulin · lit · rosa stin yftir · skouikon oi - t - ... - t · ilmutr · kiuli · risti** · — Dybeck: **kulin · lit · rosa stin yftir · s - - uikon · o - - - - - t · ilmutr · kiuli · rstu**. »En förderfvad och derföre svårtydig inskrift. Sista **u** är stupruna.»

J. Bureus (F a 5) tolkar inskriften sålunda: »Mutinus fecit erigi Lapidem in mem. ... Giulinus sculpsit.» — J. Rhezelius (F l 1): »Mutenus fecit erigi Lapidem ... Keilmundo. Giulio excidit.» — J. Peringskiöld: »Gullin lätt reesa Steen efter Skoviger, och Asmun åt Irmund. Gylle uthbögg rijtningen.» — E. Brate: »Inskriften är för skadad, att kunna fullständigt översättas. Den avlidnes namn torde sluta med **-uik**, **on** kanske vara ack. *han* och objekt i en sats, vars subjekt är *kitilmutr*, verbet *oilti* har kanske varit *vælti* 'svek'; **rstu** D 1: 230 fel för **risti** B 503.»

Om ristaren Kjule och hans namn se ovan U 1039. Karakteristiskt för honom är bl. a. en bristfällig ljudbeteckning. Just med hänsyn härtill kan man med stor säkerhet tolka 22—29 **skouikon** som en otymplig stavning för *sik kvikvan*. Uttrycket *let ræisa stein at sik kvikvan* är känt särskilt från Jarlabanke-stenarna (U 127, 164, 165, 212, 261); jfr även U 308 och 734. Kjule använder **o**-runan som tecken för nasalerat **a** i U 1039.

Särskilt har givetvis ljudanalysen av namnen vållat ristaren svårigheter. Det första namnet 1—5 **futan** (läsningen är ej fullt säker) har icke kunnat tolkas.

Framför satsen *Kiuli risti* står ett namn i nominativ, säkerligen **kitilmutr** *Kætilmundr*. Liknande tycks vara fallet på Kjules tredje signerade ristning, U 1042: **usnikin · kuli risti · run**. Det är möjligt, att samma namn *Osnikinn* har funnits också på Fasma-stenen, framför **kitilmutr**, där

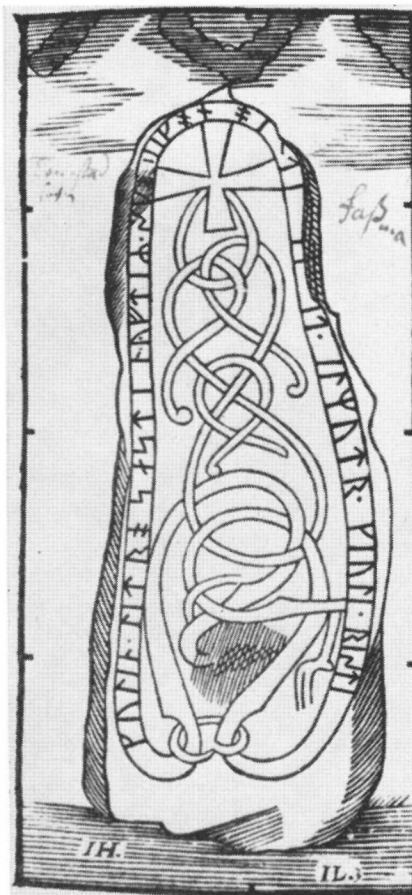

Fig. 253. U 1040. Fasma, Tensta sn.
Efter B 503.

inskriften är skadad. 30—34 **osn** --... torde med viss sannolikhet kunna antagas vara rest av ett **osnikin**. Att **o** här bleve tecken för *o*-ljud, är intet avgörande hinder (jfr det första **o** i **skouikon**, namnet **sthotbiarn** U 1039 och **ouk** U 1042).

Oklart är, vad meningen är med dessa namn, som stå infogade framför ristarens signatur. utan något sammanbindade *ok*. Är det medhjälpare vid ristningen? Ett starkt stöd för detta skulle vara, att samma namn *Osnikinn* återkommer på två runstenar. Mot tolkningen talar åter, utom att partikeln *ok* saknas, även att predikatet både på U 1040 och U 1042 har singular form *risti*.

1041. Golvasta, Tensta sn.

Pl. 66.

Litteratur: B 502, L 238, D 1:232. J. Bureus, Fa 6 s. 64 n:r 91 (Bureus' egen uppteckning), s. 132 n:r 93 (Caspar Cohl), Fa 5 n:r 380, Fa 1 s. 86; J. Rhezelius, Fa 10:1 n:r 55 a, Fl 1 n:r 23; O. Verelius, *Manuductio ad Runographiam* (1675), s. 56; *Ransakningarna* 1667—84; J. Peringskiöld, *Monumenta* 2, bl. 74; P. Dijkman, *Historiske Anmärkningar* (1725), s. 25; O. Celsius, *Svenska runstenar* (Fm 60) 1, s. 196; R. Dybeck, *Fornminnen i Tensta sn* 1864 (ATA); E. Brate och S. Bugge, *Runverser* (ATS 10:1), s. 221, 237; E. Brate, *Svenska runristare* (1925), s. 92; J. Eriksson, *Inventering av fornlämningar i Tensta sn* 1928 (ATA).

Äldre avbildningar: J. Rhezelius, teckningar (i Fa 10:1 och Fl 1); J. Bureus, kopparstick (Ff 6 n:r 160); O. Verelius a. a. s. 56; J. Leitz och J. Hadorph, träsnitt (i Peringskiölds *Monumenta* och B 502); Dybeck (D 1:232).

Runstenen står rest i kanten av en åker, 150 m. SSV om mangårdsbyggnaden i den nordligaste gården i Golvasta, 30 m. S om trädgårdshägnaden, 200 m. NÖ om ån. Ristningen är vänd åt SSÖ. Platsen är utmärkt på Geologiska kartbladet »Salsta».

Stenen var känd redan av J. Bureus. Han anger som dess plats: »Vidh Gålvasta i Tenstadh S.» (Fa 6), »Gålvasta» (Fa 5). Caspar Cohl: »Wedh Gålvastadh i Tenstadh S.» (Fa 6); J. Rhezelius: »Wijdh Golwasta byen» (Fa 10:1), »Widh Golwasta Byen» (Fl 1). — *Ransakningarna* (1677): »Vthi Gålvasta ähre tvenne stoore Runstenar 9 alnar ifrån Hvarandra; Och ähr på den ena af dhem mycket skrifvitt.» Träsnittet i Peringskiölds *Monumenta* har påskriften: »Gålvasta i Tenstad sochn» (B 502: »Gålvasta»; L 238: »Golfvestad»). — P. Dijkman säger sig själv ha sett runstenen, »hwilken står strax på södre sidan om byn, in i åkern, der hoos är en stor fyr kant vthstenader slätt, som warit grafställe, och intet långt der ifrån står en mindre steen vthan Runor... Efter som grafstället wid denna Runsten är tämligen stort, och fyrkant med gråstenar omlagdt, kan jag här wid ey förbigå, til at för de obekante förmåla, det jag funnit de gamlas Ätte-hagar, eller Ätte-Backar af åthskillig form...» — O. Celsius har icke själv granskat inskriften. — R. Dybeck: »Söder om Golfvestad, på gärdet, är en väl behållen runsten.» *Sveriges runurkunder*: »På det gärde söder om Golfvestads norra gård, der denne runsten nu står, voro i början af 1600-talet fyra runstenar, och i slutet af samma århundrade två, 'nio alnar från hvarandra'. Varifrån Dybeck har fått uppgiften om de fyra runstenarna, är okänt. Då kyrkoherden Petrus Bröms i sin relation 1677 talar om »tvenne stoore Runstenar 9 alnar ifrån Hvarandra; Och ähr på den ena af dhem mycket skrifvitt», menar han tydligen, att på den andra icke fanns någon skrift. »Runsten» betyder här som så ofta i ransakningarna en rest sten, en bautasten, med, eller utan runor. — Beskrivningen till Geologiska kartbladet »Salsta» (1871): »från norra gården i Golvasta».

Grå granit. Höjd 1,66 m., bredd (över mitten) 0,80 m. Den ristade ytan är synnerligen vacker och jämn. Ett streck av vit kristallisk kvarts går genom stenen på v. sidan. Ristningen är tämligen djupt huggen. Runslingan är smal, 5—6 cm., och runorna äro därför små. De stå också mycket tätt.